

Валентина Мельник

(к.філол.н., доц., Київ)

Лариса Федорова

(к.філол.н., доц., Київ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОКОНЦЕПТІВ КУЛЬТУРИ

Увагу фахівців когнітивної семантики сьогодні привертають культурні концепти - елементи духовної культури людини, створені нею для розуміння себе і свого місця в світі. Цей вибір зумовлений методологією сучасних лінгвістичних досліджень, у центрі яких - людина, яка розглядається крізь призму її мовленнєво-мисленнєвої діяльності та культури, що цю діяльність визначає [4].

Загалом концепти тлумачать як культурно-детерміновані "ціннісно-навантажені смислові комплекси" (Р.Фрумкіна), які є одиницями колективної/індивідуальної свідомості й мають вербальне вираження. Однак не всі концепти однаково значущі в культурі. Статус "ключових" одержують ті з них, що наділені особливою вагою і становлять догми світогляду, які виступають категоріями християнської культурної парадигми. Важливе місце серед ключових концептів культури посідають релігійні концепти. Для погляду на світ надзвичайно важливі такі їх макрофрейми, як *піднесене / приземлене, зовнішнє/внутрішнє*.

Ми виходимо з того, що пізнавальна модель містить разом з універсальними й національними особливостями, а в мові вона втілюється через образи, символи, ідіоми, метафори, фразеологізми тощо. У цій статті **матеріалом** дослідження обрано фразеологізми, які містять концепти *Бог/диявол* і пов'язані з концептами *пекло/рай, небо/земля*. Кожна нація протягом століть, наповнених різними історичними подіями, викристалізувала відмінну від інших націй самобутню культуру, своє світосприйняття і це світосприйняття віддзеркалилося у фразеології, яка є благодатним полем для функціонування зазначених фразеоконцептів. **Мета** статті - простежити взаємозв'язок культури, мови й свідомості, ґрунтуючись на зіставному та когнітивному аналізі. Обрані для дослідження концепти завжди залишатимуться актуальними, оскільки немає особистості, яка б не була дотична до цих метафізичних понять.

Відомо, що когнітивна семантика (один із головних розділів когнітивної лінгвістики) виступає як загальна теорія концептуалізації й категоризації [1: 8]. Концептуалізація - це осмислення тієї інформації, що надходить, це вибудовування предметів і явищ, які приводять до утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів. Категоризація - це поділ об'єктів пізнання на категорії, виділення серед них груп, класів.

Категоризація фразеологічної репрезентації ключових понять концептів культури *Бог/диявол* в українській і французькій мовах дозволяє об'єднати їх у два діаметрально протилежні розряди:

- 1) вираження покори могутнішим за людські сили, визнання їхньої незбагненності й вищості;
- 2) „олюднення" цих істот, наділення їх притаманними людині якостями, приписування їм дій людини.

Зазначимо, що ключові лексеми досліджуваних фразеологізмів мають стилістичні розбіжності у порівнюваних мовах: фр. *diable, démon, satan* використовуються в усіх стилях мовлення: укр. *диявол, сатана, демон* тяжіють радше до літературної лексики, до піднесеного стилю. Проте українські фразеологізми аналізованого концепту в абсолютній більшості належать уже до розмовно-побутового стилю, причому в різних місцевостях побутують різні номінації, скажімо, „чорта": *дябел, куций, кадук, вознянець, пекельник, без'ятко, хаминок, ханун, шайтан, цезник*, або сама назва взагалі замінюється евфемізмом: *бодай тебе той знав був, що трясє очеретами; хай тебе візьмуть ті, що купами трусять; нехай тебе поб'є те, що в хмарі гуде*. В.І.Карасик для позначення таких явищ вводить поняття "номінативної густини" [2: 111]. Під останньою він розуміє деталізацію фрагмента реальності, кількісне варіативне його позначення. Засвідчено, що фразеологізмам досліджуваного концепту властиві: 1) варіативність: *menacer le ciel/cracher contre le ciel*; 2) синонімія: *багатому і чорт яйце носить/ за багачем і чорт з калачем; au diable vauvert/ habiter au diable*.

Сьогодні не викликає сумнівів той факт, що когнітологія продуктивно та ефективно продовжила цілісний розгляд позначення та значення, який знаходить своє оптимальне вирішення через динамічну категорію "мовної картини світу" (МКС) як систематизацію плану змісту мови засобами її вираження. Мовна картина світу репрезентує більш широку - понятійну або концептуальну картину світу (ККС) - феномен, що відображається в мовній свідомості у вигляді ціннісно-орієнтованої матриці світу і є результатом абстрагуючої діяльності мовця. МКС і ККС інтегрують вербальний фактор, причому ключовим елементом першої є слово, а друга оперує образами та концептами. Культурно-етнічний компонент, який відбиває мовну картину світу його носіїв як факт буденної свідомості, сприймається пофрагментно в лексичних одиницях мови. Однак, як стверджує О.І.Кретова, сама мова безпосередньо цей світ не відбиває, вона відображає лише спосіб представлення (концептуалізації) цього світу національною мовною особистістю [3: 123].

Дедуктивний аналіз функціонування досліджуваних фразеоконцептів дозволив на даний момент виявити спільне у членуванні мовної картини світу французами й українцями. Так, обидві нації вважають, що фразеологізми концептів *Бог/диявол*, що виражають покору, незбагненність і вищість метафізичних істот позначають:

1) всемогутність: *над Богом нікого немає - contre Dieu nul ne peut;*

2) явища природи, погодні умови, час: *ще чорти навкулачки не б'ються; diable bat sa femme et marie sa fille;*

3) фізичний, розумовий стан, зовнішність людини: *чорт довбнею не вб'є; beau comme dieu;*

4) долю, обставини життя: *десниця Божа, main de Dieu;*

5) статок: *мордується, як чорт в лопухах, loger le diable dans sa bourse;*

6) велику відстань: *жити у чорта на болоті, au diable vauvert.*

Протилежний розряд "олюднення" знаходить своє відображення у семантичних угрупованнях, що позначають:

1) надання могутнім істотам матеріальної (найчастіше людської) оболонки: *вхопити Бога за бороду, як у Бога за пазуху, grand diable;*

2) порушення суворих рамок опозиції хороший/поганий, добрий/злий: *до своїх і біс добре ставиться, bon diable;*

3) певний вік: *тоді будеш мати, як старий чорт візьметься помирати; quand le diable devient vieux, il devient ermite;*

4) презирство до невизначеності: *ні Богові свічка ні чортові кочерга;*

5) емоції: *боронь Боже! - Dieu m'en garde;*

6) негативні емоції: *нечиста принесла, être battu du diable;*

7) лайку: *під три чорти - à tous cinq cents diables.*

Отже, когнітивна лінгвістика вивчає мову як когнітивну діяльність, яка втілює взаємодію культурних, психологічних, комунікативних і функціональних чинників і є синтезом існуючих наукових парадигм. У результаті пізнавальної діяльності в людині формуються загальні поняття, які об'єднуються в систему знань про світ. Засоби вербалізації концепту в кожній мові численні, зафіксувати й проаналізувати їх важко. Фразеологічні одиниці концептів *Бог/диявол* у французькій і українській мовах утворюють дві протилежні групи, одна з яких служить для вираження незбагненності вищих за людські сили, інша - „олюднення" цих сил, наділення їх притаманними людині якостями. Зіставний аналіз вербалізації цих концептів свідчить про збіги в мовній та концептуальній картинах світу французької й української націй і дає підстави стверджувати, що формування самого концепту вочевидь відбувалося під значним впливом християнства. Явища природи, погодні та часові умови, фізичний, розумовий стан, зовнішність людини, її доля, обставини життя, її статок визначаються через категорію всемогутності вищих сил, підкореності людини вищим за неї силам. Натомість порушення суворих рамок опозиції хороший/поганий, добрий/злий, презирство до невизначеності, емоції, негативні емоції і, навіть, лайки категоризуються через концепт "олюднення могутніх сил".

Список літератури

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. - Тамбов, 2000.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. - Москва, 2004.
3. Кретова О.І. Мовна картина світу та її значення для перекладу //Актуальні проблеми менталінгвістики: Збірник наукових статей за матеріалами V Міжнародної наукової конференції. - Черкаси, 2007.
4. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. - Тамбов, 2004.